

УДК 94(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/77-1-2>

Олександр БАРСУКОВ,
orcid.org/0009-0001-3612-5273

*магістр історії України
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) sashoman@ukr.net*

ЖИТТЯ І СЛУЖБА ЛУБЕНСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ГРИГОРІЯ ГАМАЛІЇ

У даній статті досліджується біографія та діяльність Григорія Гамалії, однієї з найвизначніших постатей Гетьманщини XVII століття. Стаття ґрунтується на шести ключових критеріях: соціальне походження, освіта і кар'єра перед вступом на посаду, особливості управління, подальша кар'єра після служби, родинні зв'язки та спадкоємці, а також багатство і благодійність, що дозволяє всебічно охарактеризувати його особистість та вплив на тогочасне суспільство.

Походячи з шляхетського роду, Гамалія отримав належну освіту, яка стала основою для його успішної кар'єри в адміністративній та військовій сферах. Його дипломатичні та військові здібності забезпечили йому значний вплив і довіру гетьманів. На посаді лубенського полковника він проявив себе як рішучий і талановитий керівник, особливо під час боротьби з Павлом Тетерею, а також мені успішно, але все ще помітно у боротьбі з Московією. Незважаючи на складнощі та політичні інтриги, він завжди зумів знайти спосіб утриматися на політичній арені протягом довгих років.

Стаття також розкриває особисте життя Гамалії, яке було позначене трагедією бездітності. Відсутність спадкоємців означала, що його великий статок і накопичені знання не могли бути передані наступним поколінням. Гамалія був людиною складною і неоднозначною: його здатність пристосовуватися до обставин іноді вимагала зраджувати союзників і змінювати сторони, що негативно впливало на долю Гетьманщини. Втім, його вплив на політичне життя України був значним, і він залишив по собі спадок, відзначений не лише військовими і політичними досягненнями, але й значною благодійною діяльністю.

Актуальність теми полягає у висвітленні важливих сторінок історії Гетьманщини через призму життя і діяльності Григорія Гамалії, що дає можливість зрозуміти внутрішньополітичні реалії того часу, включаючи складні стосунки між місцевою старшиною та центральною владою. Ця стаття сприяє кращому розумінню епохи та ролі окремих особистостей у формуванні політичного і соціального ландшафту України XVII століття.

Ключові слова: Григорій Гамалія, Лубенський полковник, Гетьманщина, життя і служба.

Oleksandr BARSUKOV,
orcid.org/0009-0001-3612-5273

*Master of History of Ukraine,
Taras Shevchenko Kyiv National University
(Kyiv, Ukraine) sashoman@ukr.net*

LIFE AND SERVICE OF COLONEL HRYHORIY HAMALIYA OF LUBNY

This article examines the biography and activities of Hryhoriy Hamaliia, one of the most prominent figures of the XVII century Hetmanate. The article is based on six key criteria: social background, education and career before taking office, peculiarities of governance, further career after service, family ties and heirs, as well as wealth and charity, which allows us to comprehensively characterize his personality and influence on the society of the time.

Coming from a noble family, Hamaliia received a proper education, which became the basis for his successful career in the administrative and military spheres. His diplomatic and military abilities provided him with considerable influence and trust of the hetmans. As a colonel in Lubny, he proved to be a determined and talented leader, especially in the fight against Pavlo Teteria, and less successfully, but still notably, in the fight against Muscovy. Despite the difficulties and political intrigues, he always managed to find a way to stay in the political arena for many years.

The article also reveals Hamaliia's personal life, which was marked by the tragedy of childlessness. The absence of heirs meant that his large fortune and accumulated knowledge could not be passed on to future generations. Hamaliia was a complex and ambiguous person: his ability to adapt to circumstances sometimes required him to betray his allies and change sides, which negatively affected the fate of the Hetmanate. However, his influence on the political life of Ukraine was significant, and he left behind a legacy marked not only by military and political achievements but also by significant charitable activities.

The relevance of the topic lies in highlighting important pages of the history of the Hetmanate through the prism of Hryhoriy Hamaliia's life and work, which makes it possible to understand the internal political realities of the time,

including the complex relations between local officers and the central government. This article contributes to a better understanding of the era and the role of individuals in shaping the political and social landscape of XVII century Ukraine.

Key words: *Hryhorii Hamaliia, Lubny colonel, Hetmanate, life and service.*

Постановка проблеми. Постать Григорія Гамалії є особливо важливою в історії України, оскільки ця непересічна персона зіграла важливу роль в процесах державотворення Гетьманщини: війнах, політичних союзах. Будучи на перших ролях у політичній структурі (посада полковника, наказного гетьмана), Григорій не раз змінював хід історичних подій, стаючи на ту чи іншу сторону протистояння між великими державами, проте часто своїми політичними маневрами і пристосуванством ставив під загрозу суверенітет України. Розібратися у мотивах дій Григорія Гамалії, його життєвому шляху, а відповідно і у причинах його високого політичного становища, хитрості і вмінні адаптуватися до ситуації, є особливо важливим, тим більше, що спеціальних досліджень саме цієї постаті не так багато.

Аналіз досліджень. Тема дослідження постаті Григорія Гамалії вивчалася переважно побічно, в контексті історії Лубенського полку та діяльності інших видатних діячів Гетьманщини. У 19 столітті про нього згадують такі дослідники, як В. Л. Модзалевський у «Малороссийском Родословнике», Д. М. Бантиш-Каменський у «Источниках Малороссийской истории» та О. М. Лазаревський в «Исторических очерках Полтавской Лубенщины XVII и XVIII вв.».

У 20–21 столітті постать Гамалії досліджувалася в контексті діяльності гетьманів Павла Тетері та Петра Дорошенка. Зокрема, його роль у боротьбі з Павлом Тетерею та співпраця з Петром Дорошенком висвітлювалися в працях В. А. Смолія та В. С. Степанкова («Петро Дорошенко: Політичний портрет»), В. В. Газіна («Гетьман Павло Тетеря: Соціально-політичний портрет»). Також постать Гамалії окреслена в окремих збірниках біографій козацької старшини: В. М. Заруби («Козацька старшина Гетьманської України (1648–1782): персональний склад та родинні зв'язки»), В. В. Кривошеї («Козацька старшина Гетьманщини», «Козацька еліта Гетьманщини») та в історичних енциклопедіях. Конкретніші дані саме про постать Гамалії можемо знайти в архівних джерелах, за даними його портрету, а також таких публікаціях джерел особистого походження як праця Ю. А. Мицика («З документації Мгарського монастиря XVII–XVIII століть»).

Загалом окремого ґрунтовного аналізу цієї постаті не проводилося, окрім створення його загального історичного образу, аналізу його пор-

трету і заповіту дружини. Тому на сьогодні особливо важливо систематизувати дані про цю історичну особистість.

Мета цієї статті – дослідити політичну діяльність і військові досягнення Григорія Гамалії, а також оцінити його вплив на процеси державотворення Гетьманщини та зміну ходу історичних подій в Україні XVII–XVIII століть. Вивчення мотивації та стратегій Григорія Гамалії в політичних союзах і війнах допоможе зрозуміти його політичні маневри та адаптаційні навички, які дозволили йому утримувати високі посади та впливати на міжнародні відносини. Особливу увагу буде приділено аналізу впливу його політичних рішень на суверенітет України, розгляду випадків, коли його дії ставили під загрозу незалежність держави, та оцінці наслідків таких рішень. Дослідження життєвого шляху Григорія Гамалії, його особистих якостей і чинників, що сприяли його успіху, дозволить створити повний портрет цієї непересічної особистості та оцінити його внесок в історію України.

Стаття також прагне провести всебічний аналіз життя та служби Григорія Гамалії за шістьма ключовими критеріями: соціальне походження, освіта та кар'єрний шлях до посідання уряду, характер управління, кар'єра після посади, родинні зв'язки та нащадки, статки і донаторська діяльність. Аналіз соціального походження Гамалії дозволить зрозуміти його стартові умови і середовище, з якого він вийшов. Вивчення його освіти та кар'єрного шляху до посідання уряду покаже, як його знання і досвід вплинули на його політичні рішення. Характер управління Гамалії дасть уявлення про його методи керівництва та вплив на полк і громаду. Аналіз кар'єри після посади дозволить зрозуміти його подальший вплив і роль у політичному житті. Родинні зв'язки та нащадки покажуть, як його сім'я і соціальні зв'язки вплинули на його діяльність. Статки і донаторська діяльність висвітлять його економічний стан і внесок у благодійність та підтримку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Сім'я Гамалії відома своєю генеалогічною спорідненістю з подільським шляхетським родом Висоцьких, але документальних доказів цього не так вже й багато. Найпершим відомим представником роду є Василь Гамалія, який служив у Черкаському полку, конкретніше – у Шубцівській сотні (Реєстр Війська Запорозького: 67) за часів Хмельницького.

Щодо батька Григорія Гамалії, Михайла Гамалії, то відомо, що він також служив у складі Черкаського полку під командуванням Юрія Хмельницького. Після підписання Хмельницьким Слободищенського договору він підтримав Сомка. У 1660 році він був підвищений з полкового судді до черкаського полковника і обраний генеральним суддею на раді в Козельці. Щодо його подальшої долі інформація є нечіткою: невідомо, чи був він розстріляний разом з прихильниками Сомка, чи вижив і продовжував службу як черкаський полковник у 1667–1669 роках. Однак для нас важливою є постать батька Григорія Гамалії, який, хоч і походив з правобережного знатного роду, підтримав союз Сомка з Москвою разом зі своїм сином. Ця рішучість та здатність до політичного пристосування покажуться важливими у подальшому аналізі політичної кар'єри Григорія Гамалії.

Походження з відомого роду і підтримка батька відіграли ключову роль у успішній кар'єрі Гамалії ще з самого початку. Він також мав високий рівень освіти, вдалі політичні здібності та хитрість. Свою службу він розпочав ще за часів Хмельницького, що підтверджується його призначенням управителем села Хоружівка (Кривошея, 2010: 273). Цікавим, але досить малодокументованим епізодом є його посольство до Стамбулу у 1659 році до султана Мехмеда IV. За переказами, він справив сильне враження на султана, і останній винагородив його прізвиськом Гамалеєм, що означає «міцний богатир» (Модзалевський, 1908: 239). Існує також версія, що це прізвисько він отримав на Січі. Під час уряду Юрія Хмельницького він займав посаду пирятинського сотника у 1661–1664 роках (Кривошея, 2008: 168). Навіть після того, як він підтримав Сомка, він зміг зберегти своє урядове місце.

Гамалія почав своє 1-ше полкове управління в 1664 році. Гетьман Брюховецький обрав його на перше Лубенське полковництво (1664–1666), коли шукав вірних людей. Для доведення своєї відданості та остаточного розриву з правобережною старшиною Гамалія очолив військо під час походів Брюховецького проти Павла Тетері, гетьмана від Речі Посполитої. У квітні 1664 року Гамалія разом з іншими командирами переправився через Сокирну і увійшов у Черкаси, де місто було пограбовано і вирізано через те, що його мешканці колись підтримали поляків. Це було описано пізніше українськими авторами як «дике варварство», адже місцеве населення саме здалося, а його жорсткого вбили, і пряма інтервенція Брюховецького, для об'єднання обох берегів Дніпра під протекцією Московії (Газін, 2007: 145-146). Проте

очевидною є також жорстокість самого Гамалії в спробі змусити населення до покори і показати приклад іншим.

Гамалія також відзначився при обороні Медвина 21 жовтня 1664 року, де разом із загоном Григорія Косагова був оточений Тетерею, Чернецьким і Самійлом Лещем, але витримав облогу протягом чотирьох тижнів і змусив противника відступити (Газін, 2007: 158). Іншим його успіхом стало взяття Корсуня 14 квітня 1665 року, де він разом з московськими рейтарами і козаками увірвався до міста і знищив 700 вояків Тетері, взявши в полон їх командирів (Газін, 2007: 175). Цього разу людей не рубали, а перевезли 10 тисяч осіб в Канів (Акти ЮЗР, Т. 5: 266), що можна вважати першими спробами переселення населення з Правобережжя ще до Великого згону гетьмана Самойловича. Такими методами Гамалія очевидно хотів поповнити населення Лівобережних полків, в тому числі і Лубенського, у якому він головував, а також вплинути на демографію ворожої на той час Речі Посполитої, забравши «своїх» людей.

У 1665 році Гамалія їздив посольством до Москви і підписав Московські статті, які урізали права козаків (Бантиш-Каменський, 1858: 150). За лояльність царю він був нагороджений дворянством і наділами (Акти ЮЗР, Т. 6: 15), але йому цього було недостатньо, і він звернувся до царя з проханням підтвердити його володіння та додати нові землі (Хоружівку і Хитці), для більшої впевненості (Акти ЮЗР, Т. 6: 22-23). Це звернення в обхід гетьмана викликало підозри з боку Брюховецького, який також був занепокоєний зносинами Григорія з набиравшим силу Дорошенком. Він і раніше у своїх статтях скаржився на «злі задуми» Гамалії, тепер же в нього було ще більше аргументів, тому Брюховецький наказав арештувати Гамалію і посадити його у в'язницю. Зробив він це підступно, під час прогулянки з Гамалією в Гадячі, замінивши його на Богдана Щербака (Лазаревський, 1896: 39-40).

Григорій Гамалія вдруге обіймав посаду Лубенського полковника з 1668 по 1670 рік. З часом Брюховецький змінив своє ставлення до Гамалії і повернув його на полковництво. Це, ймовірно, було пов'язано з бажанням Брюховецького розірвати стосунки з Москвою і знайти нового протектора, для чого Гамалія, завдяки своєму досвіду у веденні дипломатичних місій та війнах, був ідеальною кандидатурою. У 1668 році він був відправлений до Стамбула, щоб шукати підтримку у султана Мехмеда IV. Однак, султан заявив, що поки московські воєводи перебувають на Лівобережжі, про протекцію не може бути й мови, що

зробило цю місію невдалою. Повернувшись із Стамбула і дізнавшись про смерть Брюховецького, Гамалія пристав до Дорошенка. Це був очевидний крок, оскільки той був його родичем (тітка Гамалії була дружиною Андрія Дорошенка – брата Дорошенка (Модзалевський, 1908: 452), а брат Гамалії був одружений з донькою чигиринського полковника, який був свояком Петру). Крім цього, їх могли скріплювати політичні погляди і дружба, адже Григорій залишався вірним Петру доволі довго. З часом Дорошенко уклав союз з Туреччиною, який був затверджений на Корсунській раді, що означало розрив з Московією. Проте, цей крок не отримав широкої підтримки, особливо на Лівобережжі, де на раді були присутні лише 20 делегатів, включаючи Гамалію. Можливо це було спричинено іншою релігією османів, також вірогідно, що пам'ять про минулу ворожнечу і напади відштовхувала народ від цього союзу (Смолій та ін., 2011: 194).

Дем'ян Многогрішний, який залишився під Москвою, обрав лубенським полковником Пилипа Плиса, що призвело до ситуації, коли в Лубнах одночасно було два полковники. Гамалія в тогочасних джерелах часто позначений охотницьким полковником при Дорошенку (1669) (Кривошея, 2010: 129), але очевидно, що він прагнув повної влади. Навесні та влітку 1669 року Дорошенка продовжували визнавати гетьманом Лубенський, Миргородський, Полтавський та частина Переяславського полків, що означало неминучу війну за владу.

Перша сутичка за участю Гамалії відбулася під Роготинцями, де дорошенківські війська зустрілися з охотницькими полками Кияшка та Ворошила, але зазнали поразки (Кривошея, 2010: 403), втративши 400 убитими і 150 полоненими. Наступною була спроба дати бій військам Многогрішного між Лохвицею і Ромнами, де Гамалія разом із загоном білгородських татар і іншими правобережними полковниками зазнали поразки (Смолій та ін., 2011: 213).

Причиною поразок могла бути, в тому числі, погана робота з населенням і нерозуміння ними курсу Дорошенка. Підтвердженням цього факту може слугувати колективний лист-звернення від 29 січня 1670 року до Лубенського полку від Гамалії, Якова Лизогуба, Івана Велюха-Вербицького, Гната Шульги і Миколи Раєвського, який закликав залишитися з Дорошенком і наголошував на важливості єдності. «Нехай собі цар московський і король польський, яко християнські монархи, будуть собі здорові. Але нам з вами для чого між собою різнитись? Коли вони,

як монархи між собою про заспокоєння своїх держав умовляються, то й нам треба, не різнячись, усім вкупі про свої вольності і про заспокоєння вітчизни нашої України радитись» (Акти ЮЗР, Т. 9: 181-185). Далі в цьому листі гетьман Петро Дорошенко, на підтвердження добрих намірів, дає гарантію населенню, що турки не будуть руйнувати наших земель (очевидно пограбування було одним із страхів населення). Лист також свідчить про відсутність контролю Гамалії над Лубнами, адже інакше сенсу у цьому зверненні не було б. До того ж ще у 1669 році в документах зустрічається підозра до Гамалії від населення через присягу туркам на Корсунській раді (Акти ЮЗР, Т. 8: 202). Тим не менш, сил закріпитися на Лівобережжі без підтримки населення у Дорошенка не було, тому він разом з Гамалією продовжував діяти на Правобережжі, полишивши Лубенський полк на певний час.

Третє лубенське полковництво 1687–1688 років було одним із найцікавіших етапів кар'єри Григорія Гамалії. Після сварки з Дорошенком він повернувся на Лівий берег, виблагав прощення у царя і почав накопичувати нові статки. Для такої амбітної людини не довелося довго шукати нагоди здобути владу. Після невдалого Кримського походу у супротивників гетьмана Самойловича, таких як Мазепа і Гамалія, виникла можливість усунути його від влади, подавши на нього скаргу і звинувативши у всіх невдачах. Це і було зроблено в Коломаку у 1687 році (Величко, 1991: 346-361), внаслідок чого Гамалію було призначено лубенським полковником. Гетьман Мазепа, розуміючи, що Григорій не буде покірним виконавцем і пам'ятаючи про його минулі дії, передбачав, що Гамалія може знову перейти на бік супротивників за слушною нагодою, до того ж, його симпатії до союзу з Кримом і Туреччиною та значний вплив на Лівобережжі викликали побоювання, тому у 1688 році (Лазаревський, 1896: 45) Мазепа замінив Гамалію на Леонтія Свічку, а Москва, підозрюючи Гамалію, наказала взяти його «під караул» (Оглобин, 1972: 22). За короткий період свого третього полковництва, Гамалія встиг видати універсал Мгарському монастирю на ґрунти у 1687 році, що підтверджує його правління (Універсали Івана Мазепи, 2006: 554).

Так закінчились полкові урядування Григорія Гамалії, що охарактеризувались постійною зміною сторін, хитрістю і політичними іграми з боку Гамалії. Проте це була не єдина посада, яку він посідав за своє життя, більше того – переважна частина його служби пройшла між полков-

ництвами на різноманітних посадах, про що теж варто згадати.

Про статус Гамалії після першого полковництва є суперечки. Певний час він сидів у в'язниці, а потім, слід гадати, його поставили на службу в інше місце, адже він втратив довіру. Заруба вказує його як лубенського полковника на початку 1668 року (Заруба, 2011: 97), а Віктор Горобець вважає, що в 1668–1669 роках він був гадяцьким полковником (Горобець, 2009: 121). На мою думку, вірогідніше перший варіант, але після звільнення із в'язниці Гамалія міг короткий час побути і гадяцьким полковником.

Після другого полковництва Гамалія розвивав політичну кар'єру на Правобережжі. За цей час Григорій досягнув піку своєї кар'єри: був паволоцьким полковником (1670–1673), наказним гетьманом (1670–1671, 1674), генеральним осавулом (1674). Він неодноразово брав участь в успішних і невдалих військових та дипломатичних операціях, віддано служив Дорошенку. Проте з часом між гетьманом і Гамалією відбувся конфлікт. Його причиною вважають звільнення Дорошенком у 1675 році запорізьких полонених для союзу з Сірком. Гамалія негативно оцінив цей крок і разом з братом Андрієм з Чигирини відразу направився до Самойловича (Смолій та ін., 2011: 576–577). На мою думку, цей крок був обумовлений комплексом факторів: як військовими невдачами, так і зменшенням впливу Григорія, а також вмінням Гамалії вибирати сторону переможців у конфліктах, як він це робив раніше. 6 січня 1676 року цар повідомляв, що Гамалія перейшов на його сторону, а його попередні провини були вибачені (Акти ЮЗР, Т. 12: 403). Але Самойлович не поспішав повертати Гамалію до влади і тримав його на дистанції в ранзі значкового військового товариша. Він поселився у Лохвиці і накопичував багатства, чекаючи свого часу.

Після свого третього полковництва Гамалія залишався під протекцією Мазепи, який надав йому статус «знатного військового товариша» і універсали на села, млини та інші маєтки (Хоружівка, Годаква (Універсали Івана Мазепи, 2006: 96–97), Коровинці (Кривошея, 2010: 260), Хрулі (Кривошея та ін., 2009: 77). Оселившись у Лохвиці, Гамалія продовжував скуповувати нові землі і запрошував московських селян переселятися до Хоружівки, обіцяючи їм звільнення від повинностей на 15 років (Борисенко, 1986: 53). Він прожив спокійне і розмірене життя до своєї смерті у 1702 році в Лохвиці, де був похований у церкві Різдва Богородиці (Заруба, 2011: 97).

Григорій Гамалія був одружений з Марією Василівною Гамалією, але їхній шлюб залишився бездітним. Таким чином, усі його статки та накопичені знання не було кому передати. Це, ймовірно, залишило відчуття незавершеності його життєвого шляху, оскільки ні його спадщина, ні його досвід не знайшли свого продовження в нащадках. А передавати дітям було що, адже Гамалія володів значними статками, серед яких були села Хоружівка, Годаква, Коровинці, Хрулі та численні млини; також доказом того, що його постать була добре відома навіть за його життя, є портрет (Ілюстрація 1).

На портреті Григорій Гамалія зображений у розкішному орнаментованому вбранні, з охайним виглядом та приємною зовнішністю – дороге задоволення для того часу. Так як Гамалія мав достойні статки, очевидно частину з них він направляв на благодійність, церква стала основним отримувачем його внесків, адже в той час більшість людей вважали за необхідне робити пожертви саме на церковні потреби. Про прижиттєву добродійність діяльність Гамалії мало що відомо. Відомо лише, що після його смерті його дружина, Марія Гамалія, вирішила передати частину його статків на благодійність: Святецька гребля в Лохвиці була подарована Мгарському Лубенському монастирю, частину маєтностей Марія заповіла Михайлівському Золотоверхому монастирю в Києві та Мгарському

Іл. 1. Портрет Григорія Гамалії кінця XVII століття, невідомий художник

Спасо-Преображенському монастирю у Лубнах. Ці дані містяться у заповіті Марії, датованому 1710 роком (Мицик, 2020: 603).

Григорій Гамалія був надзвичайно колоритною і впливовою особистістю свого часу. Його життя було насичене політичними інтригами, військовими кампаніями та глибокими особистими переживаннями. Походячи з шляхетного роду, він отримав належну освіту, що дозволило йому розпочати блискучу кар'єру в адміністративній та військовій сферах: його часто призначали дипломатом та військовим командиром, що свідчило як про його красномовність і вміння знайти контакт з людьми, так і військову звитягу. На посаді лубенського полковника він проявив себе як рішучий і талановитий військовий керівник, зокрема в боротьбі з Павлом Тетерею під час першої полковницької каденції, звитяжним але менш успішним він був і під час другої каденції в протистоянні Московії. Відомий своєю здатністю швидко адаптуватися до змінюваних політичних умов, Гамалія не тільки вправлявся утриматися на політичній арені, але і отримати довіру кожного нового гетьмана. Хоча його кар'єра не була без труднощів, будучи в більшій мірі пристосуванцем, йому не раз приходилось зраджувати друзів і союзників, жорстоко розправлятися

із противниками і змінювати сторони, що часто негативно впливало на долю Гетьманщини. По завершенню трьох полковницьких каденцій, Гамалія продовжував впливати на політичне життя, навіть коли його статус був обмежений. Протягом його останніх років в Лохвиці він не лише накопичував значні статки, але й активно займався розвитком нових поселень, забезпечуючи підтримку для поселення московських селян на своїх землях. Особисте життя Гамалії, зокрема його бездітність, додало трагічного відтінку до його успіхів. Відсутність спадкоємців означала, що великий статок і накопичені знання не мали можливості передатися наступним поколінням. Після його смерті, дружина Марія Гамалія проявила свою благодійність, передавши частину статків церковним установам, що підтверджує її вдячність і бажання зберегти пам'ять про чоловіка. Гамалія залишив по собі спадок, який відзначався не лише його військовими і політичними досягненнями, але і значною благодійною діяльністю, що була вірною традиціям його епохи. Загалом же постать Григорія Гамалії можна охарактеризувати як неоднозначну, оскільки вберігши владу і статки, він сприяв політичній нестабільності у Гетьманщині і ще більшому її поглиненню Московією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. Санкт-Петербург: 1863–1892. Т. 5: 1659–1665 / [ред. Н. Костомаров]. 1867. VIII, 335 с.
2. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. Санкт-Петербург: 1863–1892. Т. 6: 1665–1668 / [ред. Н. Костомаров]. 1869, IV, 6. 279 с.
3. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. Санкт-Петербург: 1863–1892. Т. 9: 1668–1672 / [ред. Н. И. Костомаров]. 1877. 988 с.
4. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. Санкт-Петербург: 1863–1892. Т. 8: 1668–1669, 1648–1657 / [ред. Н. И. Костомаров]. 1875. 400 с.
5. Бантиш-Каменський Д.М. Источники Малороссийской истории : [в 2 ч.] / собр. Д. Н. Бантышем-Каменским и изд. О. Бодянским. Москва: В Унив. Тип., 1858–1859. Ч. 1 : 1649–1687. 1858. IV, 339 с.
6. Борисенко В. Й. Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст. Київ: Наукова думка, 1986. 262 с.
7. Величко Самійло. Літопис. Т. 2. / пер. з книжної української мови, комент. В. О. Шевчука; Відп. ред. О. В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1991. 642 с.
8. Газін В. В. Гетьман Павло Тетеря: Соціально-політичний портрет / Наук. ред. В. Степанков. Міністерство світи і науки України; Кам'янець-Подільський державний університет; Науково-дослідний інститут козацтва. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2007. 196 с.
9. Горобець В. М. Влада та соціум Гетьманату. Дослідження з політичної і соціальної історії ранньомодерної України : [монографія] / Віктор Горобець; НАН України, Ін-т історії України. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2009. 270 с.
10. Заруба В. М. Козацька старшина гетьманської України (1648–1782): персональний склад та родинні зв'язки. Дніпропетровськ: Ліра, 2011. 931 с.
11. Кривошея В. В. Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія. Київ: «Стилос», 2010. 792 с.
12. Кривошея В.В. Козацька еліта Гетьманщини. Київ: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. 452 с.
13. Кривошея В.В., Кривошея І.І., Кривошея О.В. Неурядова старшина Гетьманщини. Київ: «Стилос», 2009. 432 с.
14. Лазаревський О. М. Исторические очерки Полтавской Лубенщины XVII и XVIII вв. Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. Университетская Типография: зб. наук. пр. Київ. 1896. Книга 11, відділ 2. С. 34–203.

15. Мицик Ю. А. З документації Мгарського монастиря XVII–XVIII століть (Лубни, Лохвиця, Снітин). Київ: Український археографічний щорічник. Нова серія. Випуск 23–24 (2020). С. 587–609.
16. Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. Типография Т-ва Г. Л. Фронцевича и К: монографія. Київ, 1908. Т. 1. 541 с.
17. Оглоблин О. Два портрети діячів Мазепинської доби. Нью-Йорк; Мюнхен: Український історик. 1972. 23 с.
18. Реєстр Війська Запорозького 1649 року/ Підгот. до друку О. В. Тодійчук (голов. упоряд.) та ін.; Редкол.: Ф. П. Шевченко (відп. ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 1995. 592 с.
19. Смолій В. А., Степанков В. С. Петро Дорошенко: Політичний портрет / НАН України. Інститут історії України. Київ: Темпора, 2011. 632 с.
20. Універсали Івана Мазепи (1687–1709) / Упорядн.: І. Бутич, В. Ринсевич; Ред. кол.: П. Сохань (голова), Г. Боряк, В. Брехуненко, І. Бутич, Д. Бурім, І. Гирич, Я. Дашкевич, О. Купчинський, О. Маврін, Ю. Мицик, О. Музичук, О. Романів, В. Смолій. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського; Наукове Товариство імені Шевченка; Центральний державний історичний архів України. Ч. II. Київ; Львів: НТШ, 2006. 799 с.

REFERENCES

1. Bantysh-Kamenskyi D.M. (1858) Istochniki Malorossijskoj istorii [Sources of Malorussian history] [v 2 ch.] / zibr. D. M. Bantysheva-Kamenskij i vyd. O. Bodianskij. Moskva: v Universytetskij Typografii – [in 2 parts] / collected by D.N. Bantysh-Kamensky and edited by O. Bodiansky. D.N. Bantysh-Kamensky and ed. by O. Bodiansky. Moscow: University typography, 1. 339 p. [in Russian]
2. Borysenko V. Y. (1986) Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Livoberezhnoi Ukrainy v druhii polovyni XVII st. [Socio-economic development of the Left-Bank Ukraine in the second half of the XVII century] Kyiv: Naukova dumka. 262 p. [in Ukrainian]
3. Gazin V.V. (2007) Hetman Pavlo Teteria: Sotsialno-politychnyi portret [Hetman Pavlo Teteria: Social and Political Portrait] Nauk. red. V. Stepankov. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy; Kamianets-Podilskyi derzhavnyi universytet; Naukovo-doslidnyi instytut kozatstva. Kamianets-Podilskyi: Aksioma – Scientific editor V. Stepankov. Ministry of Education and Science of Ukraine; Kamianets-Podilskyi State University; Research Institute of the Cossacks. Kamianets-Podilskyi: Aksioma. 196 p. [in Ukrainian]
4. Horobets V. M. (2009) Vlada ta sotsium Hetmanatu. Doslidzhennia z politychnoi i sotsialnoi istorii rannomodernoi Ukrainy [Power and society of the Hetmanate. Studies in the political and social history of early modern Ukraine] [monohrafiia] / Viktor Horobets; NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy – [monograph] / Victor Gorobets; NAS of Ukraine, Institute of History of Ukraine. Kyiv: Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. 270 p. [in Ukrainian]
5. Kostomarov M. I. (editor) (1867) Akty, odnosyashiesya k istorii Yuzhnoj i Zapadnoj Rossii, sobrannye i izdannye Arheograficheskoi komissii [Acts relating to the history of Southern and Western Russia, collected and published by the Archeographic Commission] Saint- Petersburg, 5. 335 p. [in Russian]
6. Kostomarov M. I. (editor) (1869) Akty, odnosyashiesya k istorii Yuzhnoj i Zapadnoj Rossii, sobrannye i izdannye Arheograficheskoi komissii [Acts relating to the history of Southern and Western Russia, collected and published by the Archeographic Commission] Saint- Petersburg, 6. 279 p. [in Russian]
7. Kostomarov M. I. (editor) (1875) Akty, odnosyashiesya k istorii Yuzhnoj i Zapadnoj Rossii, sobrannye i izdannye Arheograficheskoi komissii [Acts relating to the history of Southern and Western Russia, collected and published by the Archeographic Commission] Saint- Petersburg, 8. 400 p. [in Russian]
8. Kostomarov M. I. (editor) (1877) Akty, odnosyashiesya k istorii Yuzhnoj i Zapadnoj Rossii, sobrannye i izdannye Arheograficheskoi komissii [Acts relating to the history of Southern and Western Russia, collected and published by the Archeographic Commission] Saint- Petersburg, 9. 988 p. [in Russian]
9. Kryvosheia V. V. (2010) Kozatska starshyna Hetmanshchyny [Cossack officers of the Hetmanate] Entsyklopediia – Encyklopedia. Kyiv: Stylos. 792 p. [in Ukrainian]
10. Kryvosheia V.V. (2008) Kozatska elita Hetmanshchyny [Cossack elite of the Hetmanate] Kyiv: IPiEND imeni I.F. Kurasa NAN Ukrainy – Kyiv: I.F. Kuras Institute of Pedagogical and Educational Sciences of the National Academy of Sciences of Ukraine. 452 p. [in Ukrainian]
11. Kryvosheia V.V. et al. (2009) Neuriadova starshyna Hetmanshchyny [Non-governmental officers of the Hetmanate] Kyiv: Stylos. 432 p. [in Ukrainian]
12. Lazarevskiy O.M. (1896) Istoricheskie ocherki Poltavskoj Lubenshiny XVII i XVIII vv. [Historical sketches of Poltava Lubenshyna of the XVII and XVIII centuries] Chteniia v istoricheskom obshestve Nestora Letopisca Unyversytetskaia Typografyia: zb. nauk. pr. – Readings at the Historical Society of Nestor the Chronicler. University Printing House: coll. of science papers, 11, 2. p. 34–203. [in Russian]
13. Modzalevskiy V. L. (1908) Malorossiiskij rodoslovnik [The Little Russian Genealogist] Typografyia T-va H. L. Frontskevycha y Kyiv: monohrafiia. – Typography of the society of H. L. Frontskevich and Kyiv: monograph, 1. 541 p. [in Russian]
14. Mytsyk Y. A. (2020) Z dokumentatsii Mharskoho monastyria XVII–XVIII stolit (Lubny, Lokhvytsia, Snityn) [From the documentation of the Mhar monastery of the seventeenth and eighteenth centuries (Lubny, Lokhvytsia, Snityn)] Kyiv: Ukrainskiyi arkheografichnyi shchorichnyk. Nova seriia – Kyiv: Ukrainian archaeological yearbook. New series, 22–23. p. 587–609 [in Ukrainian]

-
15. Ohloblyn O. (1972) Dva portrety diiachiv Mazepynskoi doby [Two portraits of figures of the Mazepa era] Niu-York;Miunkhen: Ukrainskyi istoryk – New York; Munich: Ukrainian Historian. 23 p. [in Ukrainian]
  16. Smolii V. A. et al. (2011) Petro Doroshenko: Politychnyi portret [Petro Doroshenko: Political portrait] NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy – NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine. Kyiv: Tempora. 632 p. [in Ukrainian]
  17. Sokhan P. (editor-in-chief) (2006) Universaly Ivana Mazepy (1687–1709) [Universals of Ivan Mazepa (1687–1709)] NAN Ukrainy. Instytut ukrainskoi arkhieohrafi ta dzhereloznavstva imeni M. S. Hrushevskoho; Naukove Товариство імені Шевченка; Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy – National Academy of Sciences of Ukraine. M.S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archaeology and Source Studies; Shevchenko Scientific Society; Central State Historical Archives of Ukraine. Kyiv; Lviv, 799 p. [in Ukrainian]
  18. Todiychuk O. V. (chief compiler) (1995) Reiestr Viiska Zaporozkoho 1649 roku [Register of the Zaporozhian Army of 1649] Kyiv: Naukova Dumka. 592 p. [in Ukrainian]
  19. Velychko S. (1991) Litopys [Chronicle] pereklad z knyzhnoi ukrainskoi movy, koment. V. O. Shevchuka; Vidp. red. O. V. Myshanych – translation from the book Ukrainian, comment. V.O. Shevchuk; Edited by O.V. Myshanych. Kyiv: Dni-pro, 2. 642 p. [in Ukrainian]
  20. Zaruba V. M. (2011) Kozatska starshyna hetmanskoï Ukrainy (1648-1782): personalnyi sklad ta rodynni zviazky [Cossack officers of Hetman's Ukraine (1648–1782): personal composition and family ties] Dnipropetrovs'k: Lyra. 931 p. [in Ukrainian]